

نقش نشریات آکادمیائی در پیشرفت علوم و فنون

پیشرفت علوم و فنون از عصر رنسانس شتاب بی سابقه گرفته است. این شتاب در قرن بیستم به اندازه‌ای رسید که میان نسل سابق و نسل لاحق علمی و فنی شکاف‌های گذارناپذیری پدید آمد. در عصر حاضر، که باید آن را عصر رایانه و انسان‌واره‌ها^۱ خواند، تحوّل دانش و فناوری چندان سرعتی یافته که با سوادان دیروز در هر رشته، هرگاه با فناوری پیشرفته زمان آشنا نگردند، به جمع کم سوادان امروز و بی سوادان فردا خواهند پیوست. در چنین شرایطی، تازه‌ترین دستاوردهای معتبر و تحوّل‌آفرین علمی و فنی را دیگر نه در برنامه‌ها و دوره‌های درسی می‌توان یافت نه در کتاب‌ها و نوشته‌های مدوّن موجود در کتابخانه‌ها و کتاب‌فروشی‌ها. این دستاوردها را تنها در نشریات ادواری آکادمیائی – مجلات و پژوهشنامه‌ها – یا در مجموعه سخنانی‌های همایش‌ها می‌توان سراغ گرفت. متأسفانه، این قبیل مقاله‌ها و رساله‌ها زمانی در شبکه بین‌المللی ارتباطات (اینترنت) وارد می‌شوند که عموماً از تاریخ پدید آمدن و نخستین نشر آنها مدتی گذشته و می‌توان گفت تا حدی کهنه شده‌اند یا به‌روز نیستند. حجم این مواد در هر رشته به اندازه‌ای است که دانشوران فرصت حتی توزّق آنها را پیدا نمی‌کنند. از این رو، نشریاتی برای چکیده‌نویسی و نقد و بررسی آنها به وجود آمده که امر تفحص و گزینش را برای ارباب علم و اهل فن و کارشناسان و متخصصان آسان می‌سازد. مراکز علمی و پژوهشی معتبر جهان، برای اخذ نشریات آکادمیائی در رشته‌های مورد علاقه خود، بودجه‌های هنگفتی اختصاص می‌دهند.

1) humanoïdes

اما وضع در عموم دانشگاه‌ها و مراکز علمی و فرهنگی ما، از این حیث، اسفناک است. در آنها، بودجه‌ای برای اشتراک نشریات آکادمیائی به زبان‌های مهم جهان یا وجود ندارد و یا بسیار ناچیز است. حتی، در مراکزی که پیش از این مجلات علمی خارجی را مشترک بودند، اشتراک در سال‌های اخیر متوقف مانده است و در نتیجه شماره‌های آن مجلات در گنجینه کتابخانه این مراکز به روز نیست.

به قرار اطلاع، از طریق وزارت علوم می‌توان به مقالات شماری از مجلات خارجی دسترسی یافت. در واقع، کتابخانه‌ها از عصر مالکیت منابع گذر کرده و به عصر دسترسی به منابع گام نهاده‌اند. دانشگاه‌های بزرگ و کوچک و مراکز تحقیقاتی وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، به مقتضای نیاز خود، شماری از این پایگاه‌ها را، از طریق اشتراک، در دسترس اعضای هیئت علمی و پژوهشگران خود قرار می‌دهند. مع الوصف معلوم نیست، از این طریق، همه نشریاتی را که دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی به آنها نیاز دارند بتوان به دست آورد. ضمناً، در اثر اعمال تحریم، واحدهایی که نسخه‌های چاپی نشریات علمی را هر سال برای کتابخانه‌های خود سفارش می‌دادند و معادل ریالی آن را پرداخته‌اند نتوانسته‌اند نشریات مورد نیاز خود را از طریق کارگزار مجاز وارد کشور کنند. نمونه بارز آن مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری است که سفارش‌های نشریات علمی سال‌های ۲۰۱۰ و ۲۰۱۱ را، به رغم پرداخت بهای آن، تاکنون دریافت نکرده است. در عین حال، مندرجات نشریات معتبر مراکز علمی و پژوهشی داخلی وارد پایگاه‌های اطلاعاتی شده است. علاوه بر آن، پایگاه استنادی علوم جهان اسلام (ISC) در حدود ۹۴۰ عنوان نشریه علمی عربی از ۵۷ کشور اسلامی را در سال ۲۰۰۴ تهیه و پردازش می‌کند. کاربران می‌توانند با استفاده از پایگاه www.ISC.gov.ir به آسانی به فهرست این نشریات دسترسی پیدا کنند. (منبع اطلاعات: مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری و پایگاه استنادی علوم جهان اسلام (ISC))

ضمناً، در این زمینه، محدودیت و حتی انحصار زبانی نیز وجود دارد و خدمات‌رسانی در حوزه‌هایی که نشریات معتبر به زبان‌هایی غیر از زبان انگلیسی مورد علاقه پژوهشگران است ظاهراً منظور نشده است. علاوه بر آن، تصور نمی‌رود توانایی و دامنه و بُرد خدمات‌رسانی کتابخانه هر یک از مراکز، با توجه به نارسائی شبکه اطلاعاتی

موجود در آنها، به درجه‌ای باشد که بتوانند از نشریاتی الکترونیکی که مشترک‌اند به گروه‌ها خوراک لازم را برسانند.

در فرصتی بسیار کوتاه، از کتابخانه‌های دو دانشگاه و چند مرکز تحقیقاتی، اطلاعاتی آماری اخذ شده که تصویر البته ناقصی از فضای علمی و پژوهشی ما از حیث دسترسی به تازه‌ترین دستاوردهای آکادمیائی به دست می‌دهد. این اطلاعات، که تنها به مراکز شاخص و نسبتاً معتبر کشور ما تعلق دارد، طبعاً گزینش مطلوبی نیست و آن را مسطوره‌ای نمودار کل یا، به اصطلاح، مشتم نمونه خروار نمی‌توان شمرد^۲. مع الوصف، در انتظار نشر آمارهایی موثق‌تر و گویاتر، ذیلاً خلاصه آنها را گزارش می‌کنیم که خالی از فایده نخواهد بود.^۳

کتابخانه مرکزی دانشگاه علامه طباطبائی

این کتابخانه تا پارسال (۲۰۱۰) نسخه‌های چاپی نشریات خارجی را از طریق اشتراک دریافت می‌کرد. شمار عناوین به تفکیک رشته‌ها به این شرح بود: ادبیات (۲۵)، اقتصاد (۲۷)، اکو (۹)، حسابداری (۱۴)، حقوق (۴۶)، روان‌شناسی (۴۵)، علوم اجتماعی (۱۴)، کتابداری (۶). از آغاز سال ۲۰۱۱، اشتراک مجلات خارجی از طریق اینترنتی با واسطه وزارت علوم و تحقیقات و فناوری صورت گرفت.

کتابخانه دانشگاه شهید بهشتی

در این کتابخانه، سفارش نشریات خارجی از سال ۲۰۰۸ به کلی قطع شد. پیش از آن، ۲۲۰ عنوان مجله خارجی به زبان‌های فرانسه (۱۵)، آلمانی (۷)، انگلیسی (۲۰۸) به کتابخانه می‌رسیده است. ماهانه ۱۲۹۸ یورو بابت هزینه اشتراک این نشریات پرداخت می‌شده است.

کتابخانه انجمن فلسفه و حکمت

در حال حاضر، این کتابخانه ۵۳ عنوان نشریه به زبان خارجی (یک نشریه به زبان آلمانی،

۲) به خصوص، با توجه به فقر و کم‌مایگی کتابخانه‌ها و واحدهای دانشگاهی در مقیاس کشوری که اصلاً درخور شأن نهادهایی با این نام و عنوان نیست.
۳) اطلاعات به صورت شفاهی از مسئولان و کتابداران کتابخانه‌ها کسب شده است.

بقیه به زبان انگلیسی)، به واسطه، از امریکا، انگلستان، هلند، آلمان، استرالیا دریافت می‌کند.

کتابخانه پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

در این مؤسسه پژوهشی، حدود سه سال است که نشریات خارجی دریافت نمی‌شود و، در عوض، از پایگاه‌های اینترنتی وزارت علوم و تحقیقات و فناوری استفاده می‌شود که هزینه اشتراک آن سالانه ۱۲۰ میلیون ریال است.

کتابخانه مرکز نشر دانشگاهی

تا سال ۱۳۸۵ (دوران مدیریت جناب آقای نصرالله پورجوادی)، این کتابخانه مرتباً نشریات خارجی دریافت می‌کرد. اما پس از آن، سفارش‌های خارجی قطع شد.

کتابخانه مرکز تحقیقات فیزیک نظری و ریاضیات

در حال حاضر، ۳۵۰ عنوان مجله به صورت نسخه چاپی و ۶۰۰ عنوان مجله به صورت اینترنتی از طریق کنسرسیوم (مجموعه چند شرکت زیر نظر وزارت علوم) خریداری می‌شود. نشریات در رشته‌های نجوم، دانش‌های شناختی، رایانه، ریاضیات، علوم نانو، ذرات و شتاب‌دهنده‌ها (particles and accelerators)، فلسفه (۱۰ عنوان)، فیزیک، و مباحث عمومی و عموماً به زبان انگلیسی‌اند و از امریکا و انگلستان و هند و آلمان و فرانسه می‌رسند. حدود ۶۰ درصد بودجه کتابخانه صرف خرید نشریات خارجی و بانک‌های اطلاعاتی می‌شود.

کتابخانه فرهنگستان علوم

در این کتابخانه، بودجه‌ای برای اشتراک نشریات خارجی اختصاص نیافته است. تنها یک مجله امریکایی به نام *Future* قرار است برای گروه آینده‌نگری خریداری شود.

آماري نیز از کتابخانه دانشکده مطالعات و زبان‌های خارجی دانشگاه اوساکا (ژاپن) دریافت شده که مستخرجی از آن ذیلاً عرضه می‌شود:

این کتابخانه ۹۲ عنوان مجله خارجی را، که به زبان‌های اروپایی در خارج از ژاپن

منتشر می‌شوند، مشترک است و شماره‌های این مجله‌ها را مرتب دریافت می‌کند. علاوه بر آن، عناوینی مجله نیز از طریق گروه‌ها و بخش‌های این دانشکده خریداری می‌شود یا به صورت اهدایی از ناشران به کتابخانه می‌رسد. ضمناً استادان رشته‌های زبانی متعدّد، به هزینه شخصی، مجله‌های مورد علاقه خاص خود را از خارج دریافت می‌کنند. این مجلات به زبان‌های گوناگون‌اند (حدود بیست زبان از جمله فارسی، عربی، ترکی، اردو، هندی، سواحلی). با احتساب این مجله‌ها، بر روی هم ۲۱۴ عنوان مجله به دانشکده زبان‌های خارجی دانشگاه اوساکا می‌رسد.

بر طبق آماری که در ماه سپتامبر سال ۲۰۱۰ منتشر شد، شمار مجله‌های به زبان‌های گوناگون خارجی موجود در کتابخانه دانشگاه ۳۸'۴۸۰ (مجلات اصلی کئی، ۱۶'۲۵۵؛ علوم زیستی، ۱۴'۵۰۴؛ فنی و مهندسی، ۵۷۹۳؛ ویژه مطالعات خارجی ۱۹۲۸) بوده است.

از سال ۲۰۰۶ تا سال ۲۰۰۸ شمار مجله‌های دریافتی کتابخانه به صورت چاپی از ۸۱۶۶ به ۶۴۴۷ کاهش و، در عوض، شمار اشتراک مجله‌های الکترونیکی از ۱۵۷ به ۱۹۹ افزایش یافت.

در سال ۲۰۰۸، ۳۴۷'۲۳۰ ین (صد ین = حدود ۱۸۲۵۰ ریال) برای خرید مجله‌ها به صورت چاپ و ۵۵۰'۸۶۵ ین برای دریافت منابع و مجله‌های الکترونیکی (جمعاً معادل حدود ۱۷۳'۸۸۴'۰۰۰ ریال) هزینه شده است.

چنانچه این تصویر اجمالی و ناقص آمارهای برخی از کتابخانه‌های دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی کشور ما با آمارهای کتابخانه مرکز تحقیقات فیزیک نظری و ریاضیات همچنین کتابخانه دانشکده مطالعات و زبان‌های خارجی دانشگاه اوساکا در ژاپن مقایسه شود، میزان کمبودها تا حدی نمایان می‌گردد.

در شرایط کنونی، پژوهشگران ما، بیشتر از راه اینترنت، به موادی محدود دست می‌یابند که عموماً آخرین اطلاعات را در بر ندارند و به‌روز نیستند. تازه، برای استفاده درست از این مواد، تسلط بر زبان خارجی ضرورت دارد که متأسفانه از نسل جوان و حتی از اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی تنها عده بسیار محدودی در هر رشته واجد‌اند.

ضمناً، به قرار اطلاعات دریافتی، بودجه‌ای که در دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی

به اشتراک مجلات خارجی، اعم از چاپی و اینترنتی، اختصاص دارد بسیار ناچیز است^۴. با توجه به امکانات محدود مالی و فنی مراکز آکادمیائی کشور، جا دارد در وزارت علوم و تحقیقات و فناوری دامنه اشتراک نشریات علمی و فنی و ادبی خارجی در رشته‌های گوناگون و به زبان‌های مهم وسعت کافی پیدا کند و برقراری ارتباط منظم و مستمر با مراکز مذکور برای کسب اطلاع از نیازمندی‌های آنها سازمان داده شود. همچنین به نظر می‌رسد انتشار نشریه‌ای از جانب آن وزارت حاوی چکیده مندرجات برگزیده نشریات ادواری خارجی، که سابقه هم دارد^۵، یا دست کم فهرست توصیفی این مندرجات همراه با معرفی درجه اعتبار نشریه درخور بررسی باشد تا امر گزینش و تفحص را در کارهای تحقیقاتی آسان سازد و در پیشرفت کارهای علمی و پرهیز از اتلاف وقت مؤثر افتد.

سردبیر

(۴) مثلاً بودجه ۱۲۰ ملیون ریالی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، که از ادغام سیزده مؤسسه علمی-پژوهشی معتبر پیش از انقلاب به وجود آمده، در قیاس با بودجه ۸۹۸'۰۹۵ یمنی فقط بخش مطالعات و زبان‌های خارجی دانشگاه اوساکا.

(۵) وزارت علوم، در سال‌های پیش از انقلاب، نشریه‌ای ادواری حاوی چکیده مقالات علمی مندرج در نشریات ادواری منتشر می‌کرد که سردبیری آن با شادروان دکتر حسن مرندی بود و متأسفانه انتشار آن پس از انقلاب متوقف شد.